

Tietoasiantuntijan rooli julkaisemisen tukemisessa

STKS-tutkijapalveluiden seminaari 2015

Paja A

SISÄLTÖ

Tieteellistä julkaisuprosessia koskeva osaaminen

Avoin julkaiseminen ja rinnakkaisjulkaiseminen

Mitä OA osaamista ja miten näkyväksi

Mistä osaamista

Lähteitä kootusti

Julkaisemisen tukeminen, esimerkiksi rinnakaistallennus tai konsultointi julkaisukanavan valinnassa, on kuulunut joidenkin kirjastojen tehtäviin jo vuosia. Tällä hetkellä korkeakoulu- ja erikoiskirjastoissa tarvitaan kaikilla tasoilla ainakin perusosaamista, jotta voidaan tukea tutkijoita tieteellisessä julkaisutoiminnassa esiin nousseiden ilmiöiden hallitsemisessa. Pajalaisten näkemyksissä kirjastojen ja kirjastoammattilaisten tehtävistä, rooleista ja osaamistarpeista julkaisemisen tukemisessa näkyi organisaatioiden erilaisuus: kehysorganisaation tehtävien ja tavoitteiden mukaan. Kirjastoissa toimitaan myös erilaisilla tieteenaloilla, joiden julkaisukulttuurien erot vaikuttavat kirjastoammattilaisten rooliin. Suuremmissa kirjasto- ja tietopalveluorganisaatioissa voidaan monesti erikoistua laajasti erilaisiin julkaisemisen tukemiseen liittyviin kysymyksiin. Pienemmissä kirjasto-organisaatioissa joudutaan tarkemmin miettimään mihin keskitytään ja syvennetään osaamista ja ehkä joudutaan rajaamaan joitakin asioita pois tai ottamaan hitaammin käyttöön. Pajalaiset katsoivat, että yksittäisen kirjaston sisälläkin voi olla erilaisia rooleja sen mukaan miten syvästi tietty asia hallitaan tai lähdetään siitä, että yleisluonteinen osaaminen riittää. Yhteinen näkemys on myös siitä, että julkaisuprosessin hallinta riittävästi tutkimuksen ja tutkimusalojen näkökulmasta auttaa niveltämään kirjaston tuottamat palvelut tutkijan tarpeisiin.

Tämä raportti perustuu seminaarin ajankohdan, maaliskuu 2015, tietämykseen tutkijapalveluista. Raporttia toimitettaessa on kuitenkin pyritty ottamaan huomioon näissä asioissa sen jälkeen tapahtunut kansallinen kehitys.

RAPORTOIJAT:

Mirja Laitinen, Jyväskylän-yliopiston kirjasto
Maarit Putous, Itä-Suomen yliopiston kirjasto
Maria Söderholm, Aalto-yliopiston kirjasto

KIITOKSET pajoihin osallistuneille!

Tieteellistä julkaisuprosessia koskeva osaaminen

Eri tieteenalojen julkaisukäytännöt

- Koulutus ja markkinointi tutkijoille ja opiskelijoille
- Tutkimuksen vaiheen tai tyyppin vaikutus julkaisukanavan valintaan

Julkaisukanavan valinta

- Tutkijoiden osaamisen tunnistaminen
- Valintojen merkityksen avaaminen tutkijoille

Muuta:

- Bibliometrinen osaaminen
- Tutkijan identifioinnin edistäminen
- Tutkijoille suunnatut some-palvelut
- Juridiset kysymykset
- Tutkimusaineistojen huomioiminen.

Pajoissa kävi ilmi, että eri tieteenalojen julkaisukäytäntöjen perusmallit ja opetuksen tarjoaminen halitaan tieteellisissä kirjastoissa. Opiskelijoille suunnatussa tiedonhankinnan koulutuksessa selvitetään perusasiat; Graduvaiheessa tarjotaan syvempää tietoa työelämätaidona ja myös opiskeluaikanaan. Kannatusta sai ajatus, että ainakin isoissa, monitieteisissä kirjastoissa voisi yksi henkilö erikoistua ns. tiedeasiantuntijaksi ja tehdä yhteistyötä ja asiantuntijuuden jakamista tieteenalainformaattikkojen kanssa. Näin edistettäisiin osaamisen syvenemistä ja varmistettaisiin kehityksessä mukana pysyminen. Kirjastot voivat ottaa aktiivisen roolin kouluttamalla ja konsultoimalla tutkijoita, tiedehallintoa ja opiskelijoita jakamalla perus- ja syventävää tietoa julkaisukäytännöistä.

Julkaisukanavan valintaan liittyvän asiantuntemuksen tarjoaminen katsottiin oleelliseksi, koska kaikille tutkijoille ei ole täysin selvää kuinka merkityksellistä julkaisukanavan valinta on ja mitä se merkitsee esim. näkyvyydelle. Monilla tieteenaloilla tohtoriopintoja aloittava ei huomaa myöskään heti alussa pohtia onko hän tuottamassa monografia- vai artikkeliväitöskirjaa.

Julkaisemista tukevaa bibliometristä osaamista pidettiin tärkeänä alueena.; Julkaisufoorumin, Web of Scienzen, Scopusken jne. mahdollisuudet on tunnettava, ja niistä osaamista jaettava kaikkien kesken. Tutkijoiden identifioimiseen liittyvien tunnisteiden (esim. ORCHID, ISNI/ASTERI, ResearcherID) käyttöönoton edistämisen katsottiin olevan kirjastojenkin asia. Pajalaisten mielestä kirjastojen tulisi myös miettiä mikä voisi olla kirjastojen rooli tutkijoiden omissa some-palveluissa kuten Research-gate ja Academia-edu. Niihin voisi tutustua ja löytää keinoja tukea tutkijoiden näkyvyyttä niissä ja pohtia miten kirjastot niissä näkyisivät.

Juridinen osaaminen herätti keskustelua: Pitäisikö tietoasiantuntijan olla myös juristi? Työpajoissa keskusteltiin tekijänoikeus- ja käyttöoikeus- ja kustantajakysymyksistä. Joissain yliopistoissa myös plagiaatintunnistusohjelma kuuluu kirjaston tehtäväalueeseen. Osallistujat katsoivatkin, että kirjastoissa tulisi olla juridista osaamista ainakin siltä osin kuin ne koskevat julkaisemista. Sähköisen julkaisemisen katsottiin lisänsäen lisenssiasioiden tuntemuksen tarvetta. Tutkimusaineistoihin liittyvä osaaminen ja sen yhteys julkaisemiseen – miten tutkimusaineistot tuodaan esiin julkaisussa – nähtiin uutena nousevana alueena.

Avoin julkaiseminen ja rinnakkaisjulkaiseminen

Mikä on kirjaston rooli?

- Lisää OA-tietoisuutta koulutuksin ja materiaalein
- Mahdollistaa yleensä elektronisen julkaisemisen
- Auttaa ja tukee rinnakkaistallentamista

Miten haltuun

- Perehtymällä kirjastojen käytäntöihin esim. verkkosivujen avulla.
- Järjestämällä opintopiirejä OA-teemoista.
- Seuraamalla mitä Suomessa tapahtuu esim. ATT:ssa – Avoimen tieteen ja tutkimuksen hankkeessa

Avoin julkaiseminen - oikeutta lukea, kopioida ja linkittää elektronisia julkaisuja - nousi keskeiseksi uudeksi osaamisalaksi molemmissa pajoissa. OA:a pidettiin monitahoisena seikkana, joten katsottiin, että se on myös taustaorganisaation asia: esim. organisaation politiikan nähtiin olevan tärkeä instrumentti OA:n edistämiseksi. Pajakeskusteluiden pohjalta voi myös todeta, että kirjastoilla on jo vahva rooli julkaisujen sähköisessä avaamisessa arkistojen kautta, kuten arkistoja listaavan Roarmapin palvelusta käy ilmi: <http://roarmap.eprints.org/>.

Uudeksi alueeksi tunnistettiin rinnakkaistallentaminen. Rinnakkaistallentamisella tarkoitetaan julkaisun kopion tallentamista paikkaan, jossa se on vapaasti kaikkien käytettävissä. Englanniksi käytetään yleensä termiä self-archiving. Myös termit "green route" tai "green publishing" ovat yleisessä käytössä; joskus näkee myös termiä "parallel publishing".

Pajoissa oli kiva huomata, että rinnakkaistallentamisellakin on Suomessa vahva rooli: itsekukin voi todentaa asian tekemällä Google-haun! Kirjaston tehtävien pajalaiset näkivät liittyvän palveluiden tarjoamiseen: miten rinnakkaistallentaminen järjestetään omassa organisaatiossa, miten autetaan tutkijoita löytämään kanavia ja selvittämään esim. kustantajien tarjoamia mahdollisuuksia ja ehtoja. Pajoissa katsottiin myös, että kirjastoilla tulee olla merkittävä rooli yleensä tietoisuuden lisäämisessä avoimesta julkaisemisesta.

Pajoissa tuotiin esille myös se, että arkistot tulee pitää toimintoiltaan ajantasaisina: ehdotettiin altmetrisen-tiedon – miten paljon julkaisu saa sosiaalisessa mediassa mainintoja – lisäämistä arkistoihin (esim.: <http://urly.fi/vsF>). <http://ojs.tsv.fi/index.php/signum/article/view/40768>. Kirjastoille katsottiin sopivan myös julkaisijan roolin vahvistaminen kehittämällä yhteistyötä kustantajien kanssa ja tukemalla kotimaisilla kielillä julkaisemista.

Mitä OA osaamista ja miten näkyväksi

Millaista osaamista – Tunnetaan

- OA:n periaatteet ja julkaisutavat
- OA:ta edistävät rahoitusmallit
- Rinnakkaistallentamisen käytännöt
- Rahoittajien vaatimukset ja suositukset
- Tieteenalojen erilaiset käytännöt

Miten rooli ja osaaminen käytäntöön - esimerkkejä

- Muutama hyvin vihkiytynyt, jotka tekevät yhteistyötä ja jakavat osaamista organisaatioissa
- Integrointi opetukseen ja ohjaamiseen
- Markkinointia tutkijoille, tutkimushallinnolle ja opiskelijoille
- Uusi palvelu edistämään OA:ta: arkistoon liitetty altmetriikkapalvelu tuottamaan reaaliaikaista tietoa tallennettujen julkaisujen näkyvyydestä.
- Tutkijalähtöisyys palvelu- ja muun tuen kehittämissä

Pajalaisten mielestä kirjastoissa tulisi olla: (1) yleistä OA-osaamista. Monissa kirjastoissa on OA-palveluita joten muilta voi oppia verkkosivuihin perehtyen. OA:n liittyy lukuisia tahoja, jolloin perehtyminen kirjastonäkökulmaan ei riitä. Paja-keskusteluista kävikin ilmi, että mitä pidemmälle mennään, sitä syvemmin on perehdyttävä eritahojen OA-lähtökohtiin ja -näkökulmiin. Esim. (2) osaaminen julkaisukanavien laadun arvioimisesta ja (3) kustantajien palveluiden ja käytäntöjen riittävästä tuntemuksesta, auttaa luomaan tutkijoiden kohtaamaan OA-todellisuuden istuvia palveluita. Esim. tietämys kustantajien artikkelien "submittamiseen" liittyvien järjestelmien vaikutukseen saada oikea versio rinnakkaistallennettavaksi, auttaa huomioimaan tutkijan haasteet ja luomaan toimivia palveluita.

Myös (4) nk. saalistavien lehtien ja kustantajien tuntemus mainittiin: tietoa "predatory-kanavista" Bellin palvelussa: <http://scholarlyoa.com/>. Kustantajien sivut ovat hyvä tapa saada tietoa rinnakkaistallentamisesta. Termit "self-archiving", "green route", "green publishing", "parallel publishing" paikantavat käytännöt. (5) Niin ikään rahoittajat ovat merkittävä OA:han ja kirjastojen toimintaan vaikuttava taho, joiden vaatimuksiin tutustuminen on hyödyllistä. Esim. Suomen Akatemia edellyttää rahoittamiltaan hankkeilta sitoutumista julkaisujen avaamiseen (<http://urly.fi/vrs>).

Pajoissa katsottiin, että kirjastoissa tulisi tuntea erilaiset (6) OA:a edistävät rahoitusmallitkin. Malleja on kirjoille ja artikkeleille. Esimerkkejä: Knowledge Unlatched on kirjastojen hanke kirjojen käyttöön saamiseksi Creative Commons lisenssillä; COPE on yliopistojen yhteenliittymä, jossa tuetaan taloudellisesti oman henkilöstön julkaisemista OA-lehdissä. Pajassa ehdotettiin, että voisiko kirjastojen aineistomäärärahoista osan ohjata OA-julkaisemisen tukemiseen; SCOAP3 on kirjastojen fysiikan alaan liittyvä OA-hanke. "Perinteiset" tavat perustuvat kustannuksien kattamiseen kirjoittajamaksuilla (article processing charges) tai yliopistojen piirissä tehtävään vapaaehtoistyöhön. Pajoissa toivottiin vertailutietoa myös OA-julkaisemisen ja kustannustoiminnan kokonaiskustannuksista.

Mistä osaamista

- kansalliset koulutukset
- osaamisen jakaminen kirjastoissa
- osaamisen näkyväksi tekeminen ja jatkuva vahvistaminen, hyvät käytänteet
- kirjaston yhteistyö oman organisaation kanssa (tiedehallinto, tutkimusjohtajat, tutkimusryhmät)
 - edistetään kumppanuutta ja asiantuntijuutta kaikkien kesken mm. juridiikkaan ja vaikuttavuuden arviointiin liittyvissä kysymyksissä.

Osalla tieteellisistä kirjastoista on monivuotista, osalla tuoreempaa kokemusta kehysorganisaation julkaisu toiminnan tukemisesta. Koska tieteellisen julkaisemisen hallintaan on viime aikoina tullut monia uusia asioita ja osaamista oikeiden valintojen tekemiseen tarvitaan, on kaikkien kirjastojen selvitettävä miten asiantuntijuutta edistetään. Kirjastoissa ollaan kuitenkin tutkijakenttää edellä esim. avoimeen julkaisemiseen ja tutkijan identifiointiin liittyvien periaatteiden hallinnassa. Tutkijat joutuvat useimmiten kohtaamaan nämä kysymykset rahoitusta hakiessaan.

Kaikki yliopistokirjastot lienevät ryhtyneen jollakin tasolla resursoimaan tutkijapalveluihin ja avoimeen julkaisu toimintaan. Kirjastoissa tehdään päällekkäistä työtä laadittaessa tutkijoille ohjesivustoja ja koulutusaineistoja. Tämä on usein välttämätöntä kirjastolaisten oppimisen varmistamiseksi.

Yliopisto- ja tutkimuslaitoskirjastojen lisäksi osaamista tarvitaan muissa erikoiskirjastoissa ja kasvavassa määrin myös ammattikorkeakoulukirjastoissa. Osaamista voidaan jakaa kaikenlaisella kollegiaalisella toiminnalla, joka voi olla epävirallista tai organisoitua. Kirjastojen edustajien olisi hyvä päästä jakamaan kokemuksiaan myös pienemmistä, konkreettisista kysymyksistä. Kuka toimisi "kokoonkutsujana"?

Kirjastojen on tehtävä näkyviksi osaamisen jakaminen ja työnjako. Jokainen kirjastossa työskentelevä tarvitsee osaamista perusasioissa esim. peruskäsitteiden tuntemuksena ja että löytää asiakkaille oikeaa informaatiota kirjaston sivuilta. Osaaminen syvenee eri tiimeissä, ja syvin osaaminen, koordinointi ja kehittämisvastuu on mahdollisesti keskitetty muutamalle henkilölle. Pajoissa pohdittiin myös milloin tarvitaan tieteenalakohtaista koulutusta ja kuinka se saavutetaan. Nähtiin, että siihen tulisi soveltaa työssäoppimisen keinoja: tieteenalan luentojen kuuntelua ja kirjallisuuden seuraamista, käytännön yhteistyötä tutkijoiden kanssa.

Lähteitä kootusti

Yleensä avoimesta tieteestä mutta myös julkaisemisesta: Avoin tiede ja tutkimus (ATT) / Toiminta: <http://avointiede.fi/toiminta>

ATT-Käsikirja/ Julkaisemisen osio: <http://avointiede.fi/julkaiseminen>

ATT-hankkeen työryhmiltä hyödyllisiä julkaisuja: <http://avointiede.fi/keskeiset-julkaisut>

Julkaisujen avoimen saatavuuden loppuraportti: <http://urly.fi/vrN>

Kotimaiset tieteelliset lehdet ja avoin julkaiseminen: selvitys mahdollisista rahoitusmalleista - Jyrki Ilva ja Johanna Lilja (2014)
<http://www.doria.fi/handle/10024/102279>

TENK – Tutkimuseettinen neuvottelukunta – tietoa hyvistä julkaisemiseen liittyvistä käytännöistä (<http://www.tenk.fi/>)

Almetriikasta esim. Signumista: Maria Forsman, Jukka Englund (2013) – Almetriikka – bibliometriikan uusi suuntaus
<http://ojs.tsv.fi/index.php/signum/article/view/40768>

Rahoitusmalleja OA:lle

Knowledge Unlatched (<http://www.knowledgeunlatched.org/>) kirjastojen hanke kirjojen käyttöön saamiseksi Creative Commons lisenssillä
COPE (<http://www.oacompact.org/>) on yliopistojen yhteenliittymä, jossa tuetaan taloudellisesti oman henkilöstön julkaisemista OA-lehdissä
SCOAP3 (<http://scoap3.org/>) kirjastojen fysiikan alaan liittyvä OA-hanke.

OA-Hankkeita Suomessa

TAJUA on Kansalliskirjaston hanke, jossa kohtaa haetaan kaikkia palvelevia ratkaisuja niin avoimeen julkaisemiseen kuin tutkimusaineistoihin ja niihin läheisesti liittyviin kysymyksiin (<http://urly.fi/vrR>).

SURIMA:ssa kehitetään kustannustehokas, keskitettyihin palveluihin perustuva malli rinnakkaistallentamiselle Itä-Suomen ja Jyväskylän yliopiston kirjastojen yhteisprojektina (<http://urly.fi/vrQ>).

Koulutusta avoimeen tieteeseen – julkaiseminen yhtenä osana

koulutuksessa: ATT:n osaajakoulutus <http://avointiede.fi/osaajakoulutus>